

Šlechtická heraldika na Budišovsku



ilustroval a komentářem doplnil

Bc. Josef Voborný

Příloha Budišovského zpravodaje 4/2011

11. 11. 2011

Na obálce: Erb svobodných pánů Baratta-Dragono

PÁR SLOV ÚVODEM

Tématice heraldických památek na bývalém budišovském panství jsem se věnoval už ve své bakalářské práci, a to z toho důvodu, že tak významná a zajímavá drobná umělecká díla, jakými erby zdejších rodů dozajista jsou, stála zatím na okraji zájmu badatelské obce. Za vznikem této práce stála snaha seznámit širokou veřejnost s odvětvím historických věd, které je označováno některými badateli jako věda i umění.

Postihnutí veškerých památek, které se na Budišovsku dochovaly, by bylo příliš široké (cechovní znaky, komunální heraldika, atd.), proto jsem zvolil zúžení pouze na šlechtickou heraldiku tak, aby byla práce logicky ucelená. Jeden erb však v této práci zmíněn není, a to aliance u erbu Marie Terezie z Mihoukovic. Interpretace tohoto erbu přes veškerou snahu prozatím není jednoznačná, neboť se zde objevují zcela zvláštní prvky. Do této chvíle jsem zjistil, že se jednalo o tchýni rytíře Stettenhofena, která pravděpodobně v Budišově žila jen velmi krátce, nebo sem byla pouze převezena a pochována.

Po tomto úvodě následuje krátké pojednání o vzniku a smyslu heraldiky. Následuje samotné jádro práce, kde jsou vyobrazeny jednotlivé erby, ke každému je přiřazen vysvětlující komentář. Pro objasnění a větší rozvedení některých náležitostí je ke konci práce připojen rejstřík pojmů, ve kterém bych zejména upozornil na heslo *blason*, následované seznamem užitých tinktur. Na konci práce samozřejmě nesmí chybět použitá literatura.

„Předkládám laskavému čtenáři tento přehled s dvojnásobnými rozpaky. K obyčejné pochybnosti pisatele o vlastní práci přistupuje zajisté nejistota, vzbudí-li sám předmět dosti zájmu. Předmět, přiznávám, zdá se odlehlý a lhostejný. A přece největší básníci různých národů se zajímali o heraldiku: Dante a Shakespeare jí dopřáli místa ve svých spisech, a Goethe dokonce sám vytvořil erbovní kresby. Není tedy patrně předmět zájmu nehoden.“

(Předmluva ke knize Heraldika od Karla Schwarzenberga)

VÝVOJ A VÝZNAM HERALDIKY

Heraldika je věda, která se zabývá symbolikou osobní, rodovou, zájmových, místních i jiných skupin obyvatelstva. Heraldika vytvořila propracovaný systém identifikace jednotlivců pomocí dědičných znaků, můžeme tedy shrnout, že *heraldika je nauka obsahující souhrn základních pravidel a zvyklostí, podle nichž se znaky tvoří*, (BUBEN, M.: *Heraldika*) dále heraldika učí jak znaky popisovat a kreslit.

Za počátky heraldiky bychom mohli považovat období poloviny 12. stol., kdy vznikají první znaky téměř současně v řadě zemí západní Evropy. Avšak zvyk válečníků zdobit si štíty různými znameními můžeme nalézt už u starověkých Arabů, Řeků, u označení římských legií nebo u starověkých asijských národů. Pokud poskočíme o pár století do středověku, neměli bychom opomenout slavnou tapiserii z Bayeux z konce 11. stol., která popisuje dobytí Anglie Vilémem Dobyvatelem a zde zobrazení válečníci mají na štítech různá znamení (zvířecí motivy, geometrické symboly atd.). Všechny tyto snahy však ještě nelze považovat za pravé počátky heraldiky, neboť tato znamení nebyla dědičná. Základním kamenem heraldiky je totiž fakt, že daná znamení jsou spojována s konkrétní osobou, stávají se dědičnými a přecházejí z generace a na generaci.

Počátky evropské heraldiky, tak jak jsme ji definovali výše, spadají do 12. stol., do doby, kdy se kvůli špatné ochraně rytířů upouštělo od lehkých brnění, a začala se užívat brnění těžká, avšak kompletně oplechovaný rytíř byl v bitevní vřavě těžko k rozeznání od nepřítele, proto se čím dál více prosazovalo označování osobním znamením, které mělo být pokud možno stálé, aby si ho spolubojovníci pamatovali. Tato znamení se rozšířila zejména v dobách křížových výprav, kdy navíc z nařízení papeže Urbana II. křížáci kromě svých rodových znamení, která nosili na štítech, brnění a čabrace koně, museli nosit ještě červený kříž ve stříbrném poli. Toto se však do 13. stol. týkalo vyšší šlechty, od 13. stol. do této oblasti začala pronikat i šlechta nižší.

Další oblastí, kde se hojně začala pěstovat heraldika, byly rytířské turnaje, sport a příprava na válku zároveň.

Posledním důvodem takového rozmachu heraldiky byla i negramotnost tehdejších šlechticů, pečeť nesoucí jejich rodové znamení zastupovala vlastní podpis.

Od 13. století v souvislosti s měnící se společností začala být potlačována válečná funkce erbů a začala se prosazovat spíše jejich právní stránka. Znaky začaly používat i církevní a světské instituce i města a toto rozšíření uživatelů zahájilo novou epochu ve vývoji heraldiky, která trvá dodnes.

ERB PÁNŮ Z NOSKOVA

Pánům z Noskova byl Budišov intabulován v roce 1480 a to konkrétně Petru z Noskova. Ten měl syny Petra a Jana, mezi které své statky rozdělil. Petr před rokem 1500 svůj díl postoupil bratru Janovi a tím byl scelen.

Jan Mrakeš z Noskova (Mrakeš-přídomek) byl radou arciknížete Ferdinanda a podporoval jej v kandidatuře na českého krále po smrti Ludvíka Jagellonského r. 1526. Ferdinand I. po svém zvolení za krále neopomněl své věrné, a tak byl Jan Mrakeš z Noskova odměněn panstvím Líčovským ve Vitorazsku (Dolní Rakousko) a povýšen do stavu svobodných pánů.

umístění:

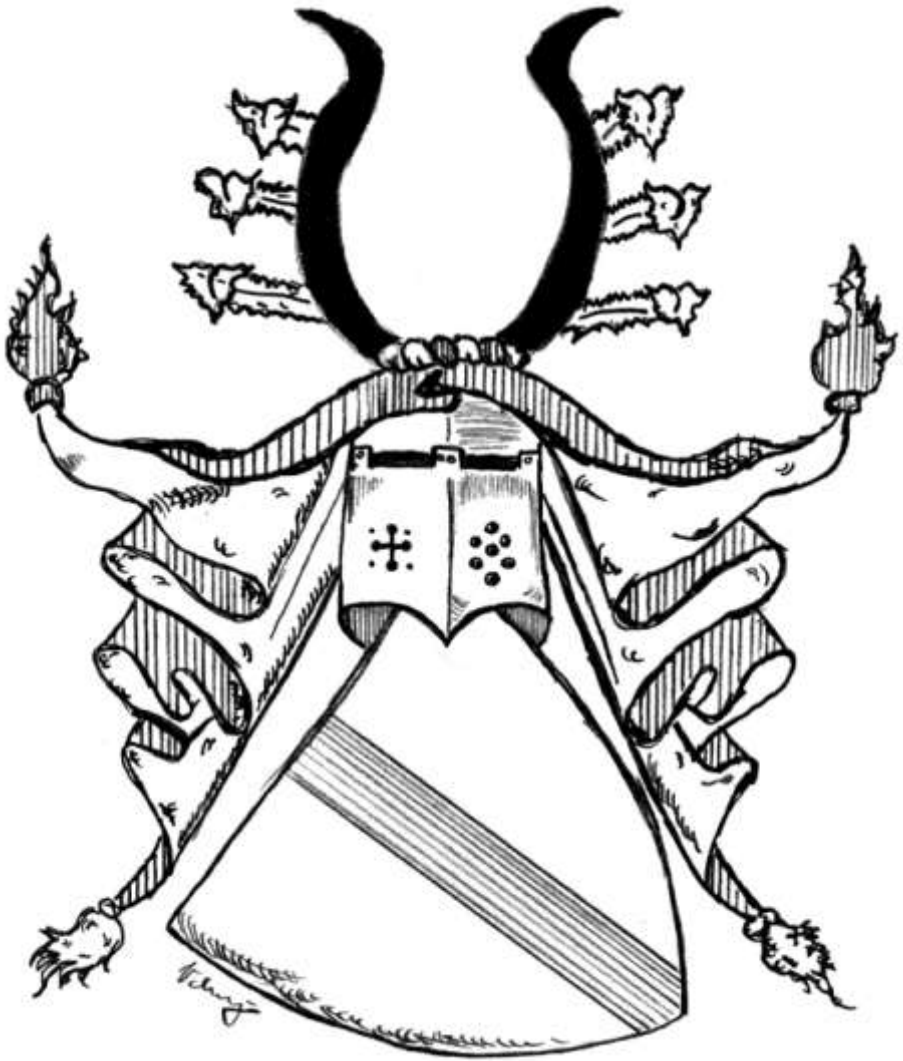
Erb tohoto rodu je dochován pouze v budišovském kostele, a to na zdejším nejstarším zvoně (Gothard – zde má charakter provenienční) a na vnitřní kostelní zdi (u vchodu skrz věž kostela) v podobě ozdobného reliéfu.

blason:

Ve stříbrném štítě červený kůl. Přilba s červeno-stříbrnými přikryvadly a s točenicí nese v klenotu dva černé rohy, každý ze strany postrkaný třemi stříbrnými pštrosemi pery. (V Budišově se nachází erb tohoto rodu pouze jako štít. Ostatní náležitosti erbu doplněny podle literatury – František Dvorský: *Moravská vlastivěda.*)

zajímavosti:

Erb tohoto rodu je v aktivním užívání dodnes, aniž by si to možná lidé uvědomovali. Jan Mrakeš z Noskova, svého času majitel panství Budišov, se totiž zasloužil, jak už bylo v nepřeborném množství publikací i v tomto zpravodaji zmíněno, o povýšení vsi Budišov na městečko. Při této příležitosti městečku byla udělena pečeť, ve které je věž nesoucí právě stříbrný štít s červeným kulem jako věčná památka na tento rod, a obraz této pečeti je v současnosti i znakem obce Budišov.



ERB PÁNŮ ZE ŽEROTÍNA

Jedná se o starý moravský panský rod, za jehož předka je považován přerovský purkrabí Blud z Bludova, který svoji funkci zastával v letech 1213–1215. Blud pocházel z jedné z odnoží rozvětveného rodu, jenž ve znaku nesl lva rostoucího ze tří hůrek, která svůj šlechtický přídomek odvodila od panství Žerotín získaného ve 13. stol. Roku 1478 byl rod povýšen do panského stavu a byl mu potvrzen výše zmíněný erb se znakem lva. Barvy znaku Žerotínů nejsou na některých vyobrazeních přesně udávány. Někde uvidíte modrý štít, lev je zlatý a hůrky, nad nimiž se zvedá, jsou zelené. Správně však byl lev černý, hůrky stříbrné a pole červené, proto tyto tinktury uvádím i zde. Do stavu říšských hrabat byl rod povýšen roku 1706 a vzápětí v roce 1711 i do stavu českých hrabat.

Na základě sňatku s Vileminou z Lilgenau bylo Janu Jáchymovi ze Žerotína roku 1740 uděleno právo rozšířit své rodové jméno o jméno manželky, dále mu bylo uděleno polepšení erbu. Dosavadní štít byl polcen, v pravé půli zůstal žerotínský lev, v levé půli čtvrcený štít lilgenský – v prvním a čtvrtém červeném poli zlatý lev držící žezlo a ve druhém a třetím modrém poli stříbrný pruh mezi dvěma lilii.

umístění:

Erb tohoto rodu se nachází pouze v Budišově na zdejším nejstarším zvoně (Gothard).

blason:

Uvádím erb v jeho úplné podobě, ačkoli se v Budišově nachází opět pouze štít. V červeném štítě ze třech stříbrných pahorků roste doprava otočený černý dvouocasý lev se zlatou zbrojí a korunou. Na štítě se nachází turnajová přilba s červenočernými překryvadly a zlatou korunou, z které roste doprava otočený dvouocasý černý lev se zlatou zbrojí a korunou.

zajímavosti:

V různých publikacích se můžeme dočíst, že erb tohoto rodu je v Budišově umístěn proto, že jeho nositelka byla ženou Petra Mrakše z Noskova (např. KRATOCHVIL, A., Památník). Jestli je tato informace naprosto pravdivá, by potvrdil či vyvrátil patřičný výzkum, avšak pravdou zůstává, že nedaleká Náměšť a Třebíč byla v držení právě tohoto rodu, který svého času měl na Moravě hlavní slovo a v dobách nejtěžších byl i ochráncem protestantského lidu (Budišov dlouhou dobu byl protestantskou farností).



ERB PÁNŮ Z VALDŠTEJNA

Valdštejnové jsou jednou z větví starobylého českého rodu, který František Palacký nazval Markvartici. „Původním znakem všech Markvarticů byl jednoocasý, vpravo hledící, kráčeující lev, tak, jak jej nacházíme na pečeti Jaroslava z Hrušnice z roku 1237.“ Rod byl značně rozvětvený a různé rodové větve si v průběhu let erb s původním znamením lva (potažmo lvíce) buď modifikovaly (např. páni z Michalovic – stříbrný lev v červeném poli), nebo rodové znamení lva zcela zavrhlly (např. Vartemberkové, kteří užívali zlato-černě polcený štít).

Za legendami opředeného prapředka byl považován Hynek Brtnický z Valdštejna, o němž se zmiňuje Paprocký z Hlohol. V jeho díle se můžeme dočíst i o Jindřichovi z Valdštejna, jenž měl údajně čtyřicet synů, s kterými vytáhl na pomoc králi Přemyslovi proti pruským pohanům. Ale „prvním bezpečně doloženým Valdštejnem je až Jan z Valdštejna, kterému v roce 1304 potvrzuje Václav II. právo k hradu Štěpanice.“

Valdštejnům byl v roce 1628 udělen říšský i český rytířský stav. Podrželi staré markvartické znamení lva, nosili ho ve zlatém provedení na modrém štítě a na přílbě umístěný klenot v podobě dvou křídel včetně přikryvadel kopíroval tyto barvy, modrou a zlatou. Valdštejnové začali od 16. stol. užívat čtvrcený štít, v jehož prvním a čtvrtém zlatém poli byl modrý lev, v druhém a třetím modrém poli zlatý lev, všichni obrácení doprava. Tuto formu štítu nadále užívala moravská větev valdštejnského rodu, česká užívala stejný štít, avšak všichni lvi byli obráceni ke středu a později byli vyobrazováni se zlatou korunou. Jako klenot užívali stále modré a zlaté křídlo. V pozdějších letech se erb tohoto rodu stával složitějším a složitějším, avšak jeho vývoj s Budišovem nesouvisí.

umístění:

Samostatně lze erb tohoto rodu nalézt pouze na věži nad vstupním portálem do kostela v Tasově. V alianci s rodem Paarů se nachází v Budišově na věži nad vstupem do kostela a dva erby jsou ve zdejší zámku.

blason:

Ve čtvrceném štítě, v prvním a čtvrtém zlatém poli spočívá modrý dvouocasý ke středu otočený lev ve skoku se zlatou korunou, v druhém a třetím modrém poli zlatý dvouocasý ke středu otočený lev ve skoku a se zlatou korunou. Na štítě je umístěná turnajová přílba s modro-zlatými přikryvadly a se zlatou korunou, na které spočívají dvě zavřená křídla, zlaté zadní, modré přední.

zajímavosti:

Tento erb je zajímavý orientací lvů, která napovídá, z jaké větve pocházela jeho nositelka. Jak už se píše výše, vzhledem k tomu, že jsou všichni otočeni ke středu, jednalo se o šlechtičnu z české větve rodu Valdštejnů.



ERB SVOBODNÝCH PÁNŮ Z PAARU

Přijmeme-li rodovou legendu za fakt, zasadíme prapředky těchto šlechticů do Itálie do kraje Bergamasco, „kde se ve druhé polovině 12. století připomíná údajný praotec rodu Marco Belidoro de Casnio“. Tento šlechtic roku 1170 získal od císaře Fridricha I. Barbarosy nedaleko městečka Clusone statek Parre. Na základě jeho názvu si tudíž obohatil své jméno o šlechtický přídomek de Parre.

Prvním historicky doloženým předkem tohoto rodu byl v 15. století Zenio Scurio, který užíval přídomek domicil de Parre. Další osudy rodu byly pevně spjaty s Habsburskou monarchií a s poštovní službou. Říšský šlechtický stav byl Paarům udělen roku 1574.

Dalších změn se rod dočkal 4. 3. 1623 od císaře Ferdinanda II., který jim do erbu, jako výraz mimořádné přízně panovnického dvora, vložil císařského orla, jakožto štítonoše.

V Čechách se Paarové usadili až v polovině 17. stol. Další polepšení erbu získal pro svůj rod hrabě Karl Josef Paar prostřednictvím sňatku s Polyxenou ze Švamberka v roce 1651, a protože poslední mužský potomek Švamberského rodu, Adam ze Švamberka, zemřel bezdětný, Polyxena se stala jedinou příslušnicí rodu vůbec. Karel Josef byl nejdříve 21. 10. 1652 povýšen do říšského hraběcího stavu a 14. 1. 1654 získal tento titul i pro české země, aby nakonec listinou z 28. 11. 1665 císař Leopold I. polepšil paarovský znak o znak švamberský.

Poslední polepšení paarovského erbu přišlo 1. 8. 1765, kdy byl Jan Václav hrabě z Paaru povýšen „do knížecího stavu primogeniturně dědičného.“ Jak je uvedeno výše, titul knížete nenáležel všem příslušníkům rodu. Ostatní jeho členové nahrazovali ve znaku „knížecí korunu hodnostní korunou hraběcí.“

umístění:

V této podobě se nachází pouze na věži kostela v Tasově.

blason:

Ve čtvercém štítě se nachází stříbrně-červeno polcený střední štítek. Vpravo ve stříbrném poli zlaté břevno, nad ním červená růže, pod ním tři červená kosmá břevna. V červeném poli na zeleném trávníku bílá, ke středu otočená labuť se zlatým pyskem. Z každé strany štítu jako štítonoši černí medvědi. V hlavním štítě první a čtvrté pole pětkrát modro-zlatě pošikem dělené. V druhém a třetím zlatém poli se nachází císařská, černá, do prava otočená orlice se zlatou zbrojí a zlatou korunou. Štít je obtočen řádem zlatého rouna a celý spočívá na prsou černého říšského orla, jakožto štítonoše, se zlatou korunou a zlatou zbrojí a červenými jazyky převýšeného císařskou korunou a se zlatými nimby.

zajímavosti:

Podrobněji se o erbu Paarů rozepíší u následující aliance. Na tomto místě je však u tohoto konkrétního obrazu nutno upozornit na řád zlatého rouna, kterým je štít obtočen. Tento rytířský řád vznikl roku 1430 a byl organizován po vzoru duchovních rytířských řádů. Později byl stále více privilegovaným a udělovaným pouze velmistrem řádu. Řádový odznak tvoří na řetězu zavěšená beránčí kůže. Ignác Paar získal toto významné ocenění v roce 1731 a tato skutečnost se promítla i do jeho rodového erbu.



ALIANČNÍ ERB RODU PAARŮ A VALDŠTEJNŮ

umístění:

Tuto alianci můžeme nalézt v Budišově na věži kostela nad vstupem a ve dvou exemplářích v tamějším zámku.

blason:

Aliance erbů rodů Paarů a Valdštejnů, štítů stojí těsně vedle sebe. Na pravé straně erb Paarů: Ve čtvrceném štítě se nachází stříbrně-červeně polcený střední štítek. Vpravo ve stříbrném poli zlaté břevno, nad ním červená růže, pod ním tři červená kosmá břevna. V červeném poli na zeleném trávníku bílá, ke středu otočená labuť se zlatým pyskem. Z každé strany štítu jako štítonoši černí medvědi. V hlavním štítě první a čtvrté pole pětkrát modrozlatě pošikem dělené. V druhém a třetím zlatém poli se nachází císařská, černá, doprava otočená orlice se zlatou zbrojí a zlatou korunou. Vlevo erb rodu Valdštejnů: Ve čtvrceném štítě v prvním a čtvrtém zlatém poli spočívá modrý dvouocasý ke středu otočený lev ve skoku se zlatou korunou, v druhém a třetím modrém poli zlatý dvouocasý ke středu otočený lev ve skoku a se zlatou korunou. Oba štítů spočívají na prsou černého říšského orla, jakožto štítonoše, se zlatou korunou a zlatou zbrojí a červenými jazyky převýšeného císařskou korunou a se zlatými nimby.

zajímavosti:

Manželská aliance rodu Paarů a Valdštejnů ctí všechna heraldická pravidla. Vpravo, na čestnějším místě se podle zvyku nachází erb mužův, vlevo ženin. Nad štítem se nachází listová hodnostní koruna a oba štítů spočívají na štítonoši mužově.

Erb Paarů skutečně stojí za delší zastavení. Jediné, co zbylo ve výše vyobrazeném erbů z původních rodových znamení Paarů, je pole pětkrát pošikem modrozlatě dělené. V honbě za větší zdobností se totiž vzdali znamení červeného býka, který byl původně i klenotem. Císařský orel ve štítě ve zlatém poli a jako štítonoš je výrazem mimořádné císařské přízně. Černý císařský orel, nesoucí erb Paarů, byl ještě položen ve zlatém štítě (pozůstatek tohoto štítu můžeme vidět u památky v Budišově na zámku), který se však z praktických důvodů vypouštěl.

Jak už bylo zmíněno výše, Paarové byli dědici Švambergů, tuto skutečnost chtěli samozřejmě otisknout i do svého rodového erbů. Bylo jim tedy potvrzeno užívání švamberského erbů, který vložili jako střední štítek do svého. Na tomto místě je nutné zmínit, že Švambergové, se znamením labutě (r Schwan = labuť), byli dědici Rožmberků se znamením růže (e Rose= růže). Oldřich z Rožmberka, který chtěl zvýšit prestiž svého rodu, přišel s tvrzením, že Rožmberkové byli spřízněni s italským rodem Ursiniů, který měl jako rodové znamení v červeném štítě tři stříbrná břevna pošikem. Tento Rožmberk tedy rozdělil svůj rodový erb zlatým břevnem a spodní polovinu obsadila figura ursiniovská a navíc přidal ke štítu jako štítonoše dva černé medvědy (ursus = lat. medvěd). Co je na této informaci nejdůležitější? Rožmberkům tato polepšení neudělila žádná vyšší autorita, ani nebyla zpětně potvrzena. Ovšem Rožmberkové byli na tehdejší historickém hřišti takovými hráči, že jim tato svévůle „prostě prošla.“ Švambergům, jako nástupnickému rodu už byl jejich erb o rožmberskou část oficiálně rozšířen, avšak medvědi jako štítonoši nikoli. Nebyli by to Paarové, aby se nesnažili do svého erbů vtěsnat maximum. Tak jejich středním štítkem je bývalý švamberský erb, avšak navíc jsou k němu přidáni rožmberští medvědi a navrch nad štít posazena listová koruna.

Celý erb Paarů je opět dokladem úpadkové heraldiky, ze které se už vytratila prvotní podstata, například úplné vypuštění přileb a přikryvadel, a vítězí snahy o zviditelnění rodu a posílení jeho prestiže, v některých případech možná až zbytečně za každou cenu.



ERB BARONA JUNGWIRTHA

Původní domovinou tohoto rakouského rodu je Vídeň. Prvními z rodu, kteří se od císaře Karla VI. dočkali pozvednutí do šlechtického stavu, byli bratři Johan Petr a Ignác Maxmilián. Listinami z roku 1731 pro prvního a 1734 pro druhého jim byl udělen rytířský titul. Syn výše zmíněného Johana Petra, František Josef rytíř z Jungwirthu, se o rod zasloužil listinou jemu udělenou císařovnou Marií Terezií z 10. 11. 1753, na jejímž základě byl povýšen do českého panského stavu.

umístění:

Erb tohoto rodu se na budišovském panství nachází pouze v jednom exempláři, a to na náhrobku barona Františka Jungwirtha na vnější stěně kostela v Budišově.

blason:

Ve čtvercém štítě modrý střední štítek, v němž spočívá zlatá stojící kotva, převýšená třemi zlatými hvězdami (1,2). V hlavním štítě v prvním a čtvrtém zlatém poli ke středu otočená černá orlice, v druhém a třetím červeném poli stříbrný ke středu otočený dvouocasý lev ve skoku třímající v pravém spáru stříbrný korunovaný sloup. Na štítě, převýšeném zlatou baronskou korunou s pěti viditelnými perlami tři turnajové přílby s následujícími klenoty a přikryvadly: Na pravém horním okraji přílba s černou orlicí a černo- zlatými přikryvadly, uprostřed přílba s pomocným klenotem v podobě modrých buvolích rohů, mezi kterými volně stojí zlatá kotva se zlatou hvězdou v kotevním oku. Na levém horním okraji přílba se stříbrným vpravo otočeným dvouocasým lvem ve skoku třímajícím v pravém spáru sloup se zlatou korunou a s červeno-stříbrnými přikryvadly.

zajímavosti:

Na erbů barona Jungwirtha se jasně projevilo nařízení Marie Terezie o počtu příleb (viz rejstřík – heslo přílba), neboť na štítě spočívají tři. Dále je typickým příkladem úpadkové heraldiky, a to přílišným počtem figur a vůbec celkovou přebujelou dekorativností. Dalším velmi zajímavým faktem je baronská koruna, umístěná nad štítem, a to její starší forma, kdy perly pevně dosedají na obroučku.

Erb tohoto rodu je společně s erbem rodu Pötting-Persing jediný, kde je i na kamenné památce naznačena tinktura štítu (červená) – svíslými čarami.



ERB RYTÍŘE STETTENHOFENA

Původ rodu Stettenhofenů můžeme hledat v Augsburgu, odkud později přesídlil do Vídně. Joachim Stettenhofen a jeho potomci byli listinou vydanou císařovnou Marií Terezií ve Vídni z 8. 5. 1779 povýšeni do rytířského stavu.

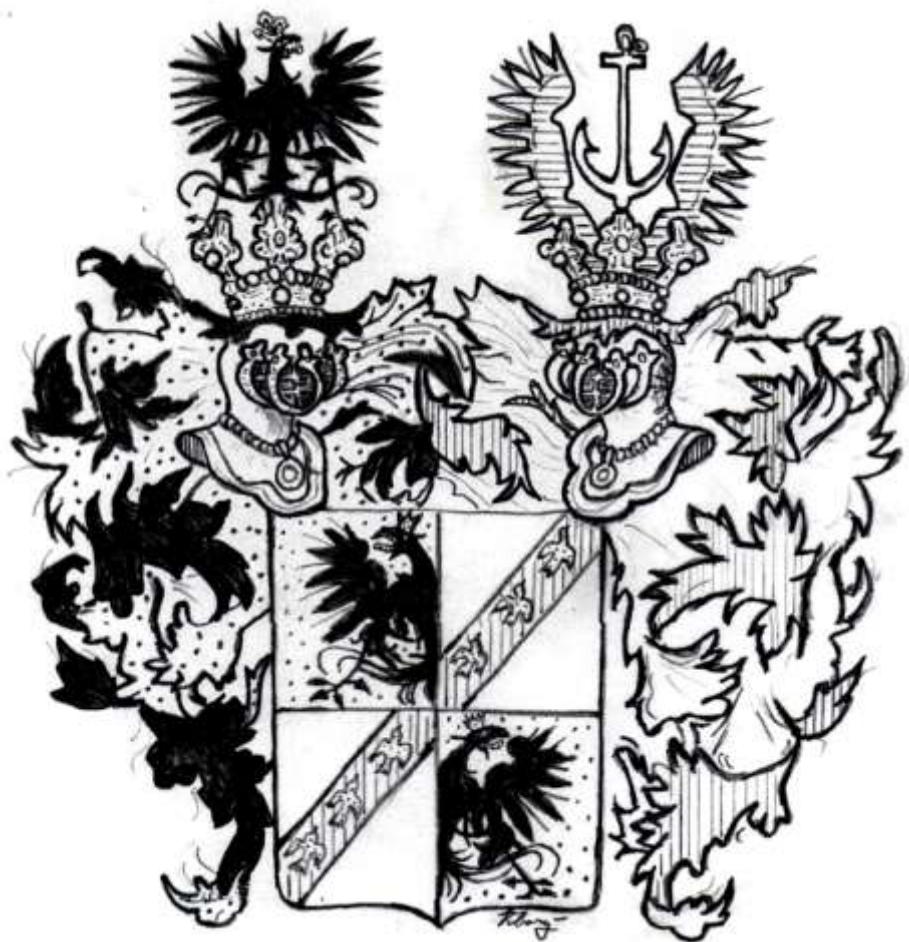
Stettenhofen měl jednoho syna a dceru. Syn zemřel záhy, dcera se vdala nejdříve za příslušníka rodu Baratta-Dragono, později rodu Pötting-Persing. Ani jeden z těchto rodů nepřejal žádné polepšení znaku z původního erbu Stettenhofenů, takže výše popsaný znak je první a zároveň poslední vývojovou fází erbu.

umístění:

Náhrobek rytíře Jáchyma Stettenhofena na venkovní zdi kostela.

blason:

V čtvceném štítě v prvním a čtvrtém zlatém poli se nalézá černá doprava otočená polovina černé orlice s vyplazeným červeným jazykem a zlatou korunou, v druhém a třetím stříbrném poli červené břevno pošikem nesoucí vlevo letící tři zlaté skřivany. Na pravém okraji štítu spočívající turnajová korunovaná přilba s černo-zlatými překryvadly nese černou doleva otočenou orlici s vyplazeným červeným jazykem a zlatou korunou v klenotu. Druhá turnajová přilba se zlatou korunou a červeno-stříbrnými překryvadly nese roztažená modrá křídla, mezi nimiž je umístěna stříbrná kotva.



ERB RYTÍŘŮ BARATTA-DRAGONO

Jedná se o šlechtický rod původem z Neapole. Stejně jako všechny šlechtické rody usiloval i tento o prokázání své starobylosti. Zakladatelem rodové větve tudíž měl být Drago, hrabě z Venosy a vévoda z Apulie, jeden z několika synů Tancreda d'Altavilla, vévody z Normandie. Potomci Dragona se titulovali *vévoda Dragono*, či šlechtickým přídomkem z *Dragonno*. Přídomek Baratta se objevuje ve 14. století u Dragonova pravnuka a s původním rodovým přídomkem je různě kombinován.

Prvním členem rodu, který z Itálie přišel do rakouské monarchie, byl Ondřej Baratta (1709–1790), jenž získal právo provozovat ve všech rakouských zemích loterii. Listinou vydanou ve Vídni 11. 12. 1786 Josefem II. byl právě Ondřej Baratta povýšen do rytířského stavu a byl mu udělen i šlechtický erb.

Inkolát pro Čechy, Moravu a Slezsko Barattové obdrželi až v roce 1841. Listinou císaře Ferdinanda I. vydanou 17. 9. 1842 ve Vídni byla rytíři Karlu Barattovi a všem jeho potomkům potvrzena veškerá práva a svobody vyplývající z příslušnosti k tomuto stavu. Karel byl ještě na sklonku svého života listinou z 31. 5. 1873 vydanou ve Vídni císařem Františkem Josefem I. povýšen do stavu svobodných pánů a byl mu polepšen erb. Toto polepšení bylo zároveň i posledním.

umístění:

Všechny rytířské erby tohoto rodu se na budišovském panství nalézají pouze na kostele Nanebevzetí P. Marie a sv. Gotharda v Budišově. Kromě jednoho erbu, který má dekorativní charakter (na vnější zdi kostela), se zde všechny nacházejí jako součásti náhrobních kamenů jak vně kostela, tak v jednom exempláři uvnitř, kde je vyobrazen v náhrobku Jáchyma Baratta-Dragonno erb úplný.

blason:

Ve stříbrném štítě je položeno děvět černých lilií (3,3,3). Na štítě postaveny dvě turnajové přílby se zlatými korunami. Vpravo posazená v klenotu nese rostoucího doleva otočeného lva v přírodních barvách se zlatou korunou a vyplazeným červeným jazykem a černo-stříbrná přikryvadla, pravá nese v klenotu tři pštrosí pera – uprostřed černých jedno stříbrné a taktéž černo-stříbrné přikryvadla.

zajímavosti:

Uvnitř kostela v Budišově se nachází úplný rytířský erb Baratta-Dragonno. Dozajista zajímavé by bylo, pokud by se dochoval lev v klenotu. V kostelích u náhrobků často platila, stejně jako v aliancích, kurtoazie, kdy figury ve štítě byly mnohdy otočeny směrem k oltáři, totéž platilo o klenotech. Zajímavý je také náhrobek Marie Terezie Baratta-Dragonno. Z matričního záznamu se můžeme dočíst, že byla dcerou rytíře Karla Baratta-Dragonno a Johany Baratta-Dragonno, roz. hraběnky z Pötting-Persingu. Na náhrobku jejich dcery nebyla užita hodnostní korunka s 5 perlami, ale s 5 viditelnými lístky. Je tedy možné, že bylo užito listové koruny, která byla v evropských zemích přijímána jako symbol vysoké hodnosti (např. hrabat, vévodů, knížat apod.) jako odkazu na matčin původ. Titulatura se samozřejmě řídila stavem otce – rytíře, tudíž u Marie Amalie není uveden žádný titul, neboť ženský ekvivalent pro rytíře samozřejmě neexistoval.



ERB SVOBODNÝCH PÁNŮ BARATTA-DRAGONO

umístění:

Samotný štít pouze s hodnostní korunou (tak jak je vyobrazen na obálce) můžeme nalézt u náhrobku Johany, svobodné paní z Baratta-Dragono společně s erbem rodu Pötting-Persing. Nacházel se taktéž u náhrobku jejího manžela Karla Baratta-Dragono, ten se však do dnešních dnů nedochoval, byl pravděpodobně ukraden. Nádherně barevně vyobrazen se v úplnosti, tak jak jej přináším v této práci, nachází uvnitř kostela jako vitráž na okně za oltářem.

blason:

Ve stříbrném štítě leží devět černých lilií ve třech řadách nad sebou (3,3,3). Na štítě postavena hodnostní koruna svobodných pánů. Nad štítem umístěny dvě turnajové přílby se zlatými korunami. Vpravo posazená v klenotu nese rostoucího zlatého lva se zlatou zbrojí, zlatou korunou a vyplazeným červeným jazykem a černo-stříbrná přikryvadla. Pravá nese v klenotu tři pštrosí pera – uprostřed černých jedno stříbrné a taktéž černo-stříbrná přikryvadla. Z každé strany štítu umístění štítonoši v podobě ke středu otočených zlatých lvů ve skoku se zlatou zbrojí a červeným vyplazeným jazykem stojících na zdobeném břevně, které nese rodové heslo A DEO NOBILITAS.

zajímavosti:

Velmi zajímavý náhrobek má výše zmíněná Johana Baratta-Dragono. Její manžel byl Karel Baratta-Dragono, který se honosil titulem svobodného pána. Johana, roz. Pötting-Persing, se však narodila s titulem hraběcí, avšak po svatbě musela následovat titul jejího manžela. Na náhrobku se však projevila pravděpodobná snaha upozornit na její vysoký rodný titul tím, že se zde nacházejí erby obou těchto rodů. Jsou k sobě nahoře nakloněny, jakoby v náznaku aliance, ale vpravo, kde bychom čekali na čestnějším místě erb manželův, je erb Johanin a oba erby mají vlastní hodnostní korunu (Baratta-Dragono – 7 viditelných perel, Pötting-Persing 9 viditelných perel).

Co se týče vyobrazení v kostele, je z něj jasně patrné, že jak lev v klenotu, tak lvi – štítonoši jsou zlatí. Zdůrazňuji tento fakt z toho důvodu, že zatím ve veškeré literatuře, kterou jsem měl možnost projít, jsou tito lvi blasonováni chybně jako stříbrní, dokonce v některé je pominut i fakt, že lev v klenotu má zlatou korunku. Tato chyba vznikla ve starších publikacích, např. v publikaci MERAVIGLIA, R. J. *Siebmacher's* (viz použitá literatura) a pozdější erbovníky tuto chybu přejaly. Tudiž tato práce přináší **pravděpodobně** jediné existující správné vyobrazení v sekundární literatuře.

Co se týče rodového hesla „*a deo nobilitas*“, jeho překlad do češtiny zní „*vznešenost od Boha.*“



ERB HRABAT PÖTTING-PERSING

Jedná se o starou dolnorakouskou rytířskou šlechtu. Stav říšských svobodných pánů byl rodu udělen v roce 1605. Pasovskému kapitulnímu proboštovi Kryštofovi, jeho bratru Zikmundovi a osmi bratrancům byl udělen český stav svobodných pánů 29. 3. 1607. Listinou vydanou ve Vídni 20. 10. 1637 povýšil císař Ferdinand III. Urbana svobodného pána z Pötting-Persingu, do říšského hraběcího stavu. Český hraběcí stav získal 18. 6. 1649 František Eusebius z Pötting-Persingu, německý vicekancléř v Čechách, kterému byl znovu udělen říšský hraběcí stav Leopoldem I. listinou vydanou 28. 2. 1662. Tento titul byl opětovně udělen 28. 9. 1662, po získání českého inkolátu z 8. 5. 1652, Janu Šebestiánovi svobodnému pánu z Pötting-Persingu, královskému říšskému radovi.

V dalších letech členové tohoto rodu upadali na významu, působili vesměs v státní správě, nebo vojenství a žili převážně mimo české země. Smrtí Ericha Pötting-Persinga v roce 1978 vymřel rod po meči.

umístění:

Erb tohoto rodu se nachází v Budišově na náhrobcích u vnější zdi kostela. Jsou zde vyobrazeny erby v podobě štítu s hodnostní hraběcí korunou, tak jako na obálce u rodu Baratta-Dragono, samozřejmě s jiným štítem a hodnostní koruna má 9 viditelných perel. Klenoty, které jsou na předešlé stránce uvedeny, jsou pro úplnost doplněny z rodokmenu tohoto rodu z 19. stol. uloženého v MZA (=Moravský zemský archiv).

blason:

V červeném čtvrceném štítě v prvním a čtvrtém poli leží zlatá zlomená podkova. Mezi oběma vzniklými polovinami jsou překříženy dva zlaté hřeby. V druhém a třetím poli je umístěn doprava otočený stříbrný ohař ve skoku se zlatým obojkem. Nad štítem jsou umístěny dvě turnajové přilby se zlatou korunou a červeno-stříbrnými přikryvadly. Pravá přilba nese v klenotu dvě roztažená červená křídla, mezi kterými je umístěná zlatá zlomená podkova, uvnitř které leží dva překřížené zlaté hřeby. Levá přilba nese doprava otočeného stříbrného ohaře se zlatým obojkem a zlatou korunou nesoucí tři pštrosí pera – zlaté mezi dvěma červenými.

zajímavosti:

Erb tohoto rodu je společně s erbem rodu Jungwirthů jediný, kde je i na kamenné památce naznačena tinktura štítu (červená) – svislé čáry. Zajímavý je erb Johany Baratta-Dragono, rozené Pötting-Persing, o kterém však již bylo pojednáno výše. Za zmínku zajisté stojí náhrobek Emanuela hraběte Pötting-Persing, který dosáhl v církevních službách vysokých postů (viz předešlá čísla zpravodaje).



SLOVNÍČEK POUŽITÝCH POJMŮ

Alianci, čili spojení erbů, je vícero druhů. V šlechtické heraldice nejrozšířenější aliancí byla manželská aliance. Ke spojení v alianci mohlo dojít tak, že byl erb manželův a manželčin postaven vedle sebe a nahoře k sobě nakloněn. Zpravidla také vpravo (na čestnějším místě) býval erb mužův, zatímco vlevo ženin. Také bývalo zvykem, že oba erby spočívaly pod společnou hodnostní korunou a to mužovou (neboť žena následovala titul mužův). Těsnější aliance vznikala tehdy, byl-li z obou erbů vytvořen společný erb a to tak, že byl štít rozpůlen, vpravo byl umístěn znak mužův, vlevo ženin. Často se můžeme setkat také s tzv. kurtoazií (z *franc. courtoisie*) = zdvořilostí, kdy jsou figury štítu mužova a ženina nakloněny k sobě, či jsou obrazy úplně zrcadlově převráceny.

Další aliance, která je spojena zejména s církevními hodnostáři, je ta, kdy šlechtic ke svému rodovému erbů připojuje znak jím zastávaného úřadu – např. biskup se znakem diecéze, ale také velmistr se znakem řádu).

Posledním příkladem aliance je praxe, která byla doménou zejména vyšší šlechty a to v úpadkové době heraldiky. Byl to zvyk, kdy k erbů šlechtice býval připojen znak území či země, které získal, vyženil apod. Vznikaly tak často velmi složité a nepřehledné erby, kde mnohdy v záplavě znaků různých zemí původní rodový erb šlechtice zapadal. Tento zvyk se přenesl i do státní heraldiky. Zde např. státní znak ČR je vlastně aliancí historických zemí, ze kterých vznikl – český lev, moravská šachovaná orlice a slezská černá.

Blason je slovní popis erbů/znaků odbornou terminologií a podle heraldických pravidel. Blason by měl být co nejstručnější, přitom tak vystižný, aby podle něj byl heraldik schopný vyhotovit přesný obraz erbů, aniž by ho předtím viděl.

Důležitým pravidlem je při blasonování posouvání pravé a levé strany. Díváme-li se na erb, je heraldicky pravá strana na obraze na straně levé a heraldicky levá strana na pravé straně obrazu. Toto posunutí stran je výrazem kurtoazie, kdy nositel štítu má přednost před pozorovatelem, tzn. že se erb popisuje z pohledu rytíře, držícího erb v ruce.

Čabraka byla pokrývka koně, která nesla znamení příslušného šlechtice.

Dělený štít je ten, kde dělicí čára je kolmá ke svislé ose štítu.

Erb a znak jsou termíny, které se někdy zaměňují. S postupem doby se však termín erb, jak už naznačuje původ z němčiny (*erb = dědičný, dědický*), vžil pro ty heraldické památky, které byly v dědičném držení a užívání, tudíž erby šlechtické.

Figury ve štítu mohou být heraldické nebo obecné. Heraldické figury jsou ty, které plochu štítu nějakým způsobem rozdělují (polcení, dělení, čtvrcení atd.). Obecné figury jsou v heraldice různá zvířata, lidé či objekty. Důležité je, že tyto figury musí vyplňovat co největší plochu pole.

Heraldická koruna se nachází na přilbě a zakrývá místo, kde přechází helm v klenot. Od 16. století se jí postupně začala nahrazovat točenice. Nejdříve to byl symbol polepšení, kdy panovník tuto skutečnost udělil, s postupem doby se však zejména vyšší šlechta domohla užívání těchto korun a nové erby už s nimi byli rovnou udílány. Tato koruna nemá charakter hodnostní koruny a neukazuje na stav erbovníka.

Hodnostní koruna označuje stav, hodnost nebo důstojnost šlechtice a je zvykem, že spočívá bezprostředně na horní hraně štítu. V našem prostředí se užívání hodnostních korun prosazovalo od 17. a 18. stol., rozmachu dosáhlo v 19. stol. U nás neměly hodnostní koruny své reálné protějšky, jednalo se pouze o heraldickou záležitost a byla ustanovena přesná hierarchie, kdy hrabata měla užívat korunu s 16 perlami (9 viditelnými), svobodní pánové = baroni s 12 perlami (7 viditelných) a rytíři s 8 perlami (5 viditelnými). Hodnostní koruny se mohly užívat společně s přilbami, ale častěji koruny bývaly samostatně posazeny na štítě zejména u novověkých náhrobků šlechticů (viz obálka).

Honosné kusy vznikly pozdější snahou o větší reprezentativnost erbů, jsou to všechny zdobné prvky, které do erbů byly za tímto účelem přidávány. Radíme sem například štítonoše, pláště a znakové stany, prapory a korouhve, hodnostní koruny, hesla rodová a válečná atd.

Klenot je plastická vrchní ozdoba přilby. Vznikl z praktické potřeby rozlišení v boji, ale pro velkou rozměrnost a váhu byl nepraktický. Až ve 14. stol. z bojišť zmizel úplně, užíval se pouze na kolbištích, ale v praktické heraldice se udržel doposud a stal se nedílnou součástí úplných erbů.

Pokosem – z heraldicky pravé strany dolů ke straně levé.

Polcený štít je ten, kde poltící čára je rovnoběžná se svislou osou štítu.

Pošikem – z heraldicky levé strany dolů ke straně pravé.

Přilba (helm, helmice) = Naprosto praktická část rytířské zbroje, jejíž podoba se promítla v heraldice. V našem prostředí byla podoba přilby dána dobou, ve které daný erbovník žil a jaká přilba byla momentálně „v módě.“ V 15. stol. ztratily přilby svůj význam na bojištích a užívalo se jich pouze na rytířských turnajích, proto se této přilbě říkalo turnajová (a oproti předchozím druhům měla otevřené hledí – kryté pouze mřížkou). Od konce 16. stol. bývá turnajová přilba zdobena zlatým penízkiem na zlatém řetězu (monile). Jedná se pouze o dekoraci. Oproti počátkům heraldiky, kdy každý erb měl pouze jednu přilbu, se zejména v novověku počet přileb začal rapidně zvyšovat, čemuž chtěla v našem prostředí zabránit svým nařízením Marie Terezie, kdy počet přileb v erbu měl napříště odpovídat šlechticovu postavení, tak: 1 přilba – prostý šlechtic,

2 přilby – rytíři, 3 přilby – svobodní pánové a 4 přilby – hrabata. Samozřejmě i tento pokus o určitou unifikaci narážel na velkou svévolnost v udílení přileb, některé významné rody dokonce neužívaly přileb žádných (z této práce např. Paarové). Přilby se v heraldice kreslí červeně vykládané, ale tento fakt se v blasonech nezdůrazňuje.

Přikryvadla jsou kusem látky, který splýval volně z přilby. Obecně se uvádí, že vznikla z praktické potřeby rytířů tlumit nárazy meče a chránit se před slunečním žářem. Tato přikryvadla byla často v boji různě rozsekána, proto u (obzvláště novověkých) erbů můžeme pozorovat tvarovou různorodost.

Rodové heslo (devíza) bývá umístěno pod štítem erbu na ozdobné pásce (v dnešní době např. standarta prezidenta). Hesla válečná bývala umístěna nad erbem a v našem prostředí jsou vzácná.

Štít byl praktickou součástí zbroje, na něm byly vyobrazeny určité figury, které měly odlišit bojovníka v bitvě. Štít se tudíž stal nejpodstatnější součástí všech erbů i znaků. V minulosti samozřejmě reagoval na společenskou „módu“, takže známe mnohé druhy štítů (gotický, španělský, renesanční aj.). V blasonu se druh štítu nezdůrazňuje, pokud se nepopisuje konkrétní heraldická památka.

Štítonoši / Strážci štítu patří mezi honosné kusy. Štítonoši jsou různá zvířata, nadpřirození tvorové atd., kteří štít pevně podpírají. Strážci štítu se ho nijak nedotýkají, pouze u něho stojí – stráží ho.

Střední štít může být vložen do štítu s více poli (zpravidla čtvrceného).

Tinkтуры jsou v heraldice zaštitujícím pojmem pro barevné vyobrazení erbů. Spadají sem barvy, kovy a kožešiny (např. hermelín, užívaný nejenom u královských erbů, popelčina či kunina).

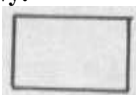
Točenice měla praktický účel, a to zakrývat přechod mezi přilbou a klenotem. Byla zpravidla střídavých barev a mohla být zakončena i feflíky (vlající šňurky). Zpočátku neukazovala na stav erbovníka. Marie Terezie prosadila, že točenice dostávali do svého erbu měšřané, na rozdíl od šlechticů, ti dostávali heraldické korunky.

Úplný erb je ten, který obsahuje štít s přilbou, přikryvadly a klenotem.

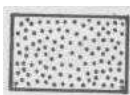
Znakem v dnešní době rozumíme ty heraldické památky, které nebyly či nejsou dědičné (na rozdíl od erbu), většinou souvisí s určitou organizací či úřadem – cechovní znaky či znaky církevních představitelů aj. V moderní době souvisí zejména se státní a komunální heraldikou (státní znak, znaky měst a obcí).

POUŽITÉ HERALDICKÉ TINKTURY

Kovy:

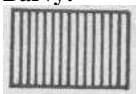


stříbrná



zlatá

Barvy:



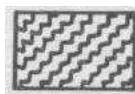
červená



modrá



zelená



přirozená*



černá**

* Barva kůže lidské, medvědí, liščí a jiných předmětů, u nichž se, dá přiřadit přirozená barevnost.

** Pro lepší přehlednost erbů není v práci používána černá barva v podobě mřížkování, ale je plně vykreslena.

Pozn. V heraldice platí jedno zásadní a přitom jednoduché pravidlo, kdy se nesmí klást kov na kov a barva na barvu (např. černá lilie na červeném poli).

SEZNAM POUŽITÝCH PRAMENŮ A LITERATURY

Rodinný archiv rodu Baratta-Dragono:

MZA v Brně, fond G193, kart. č. 1, inv. č. 3, 5, 6, 10, 14, 15, 16 a 17

MZA v Brně, fond G193, kart. č. 2, inv. č. 24, fol. 32 a 244

Literatura:

BLAŽEK, C., KADICH, H. E. *J. Siebmacher grosses und allgemeines Wappenbuch. Der mährische Adel*. 1. vyd. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1899. 321 s., 215 tab.

BUBEN, M. *Encyklopedie heraldiky*. 2. vyd. Praha: Libri, 1997. 459 s.

BUBEN, M. *Heraldika*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1986. 317 s.

DVORSKÝ, F. *Vlastivěda moravská. II. Místopis Moravy. Jihlavský kraj. Třebíčský okres*. 1. vydání. Brno: Muzejní spolek, 1906, 450 s.

Die Chronik der Böhmen des Cosmas von Prag: Gründung der Trebitscher Kirche. unter mitarbeit von W. Weinberger herausgegeben von Bertold Bretholz. anhang 4. Berlin: Weidmansche Buchhandlung, 1923. 296 s. Monumenta Germaniae historica, Scriptores rerum Germanicarum. Nova Series, Tomus II.

FIŠER, R. Klášter uprostřed lesa: dvě studie o třebíčském benediktýnském opatství. 1. vydání. Brno: Maticе Moravská, 2001. 158 s.

KASÍK, S. Knížecí rod Paarů v Čechách. Cour d'honneur, 1999, č. 3.

KRAHL, K. Wappen-Buch des mährischen Adels: Wappen-Zeichnung. 1. vyd. Brünn: Mährsiches Gewerbe-Museum, 1889

KRÁL Z DOBRÉ VODY, V. Znaky rodů českých. 2. vydání. Praha: Agentura Pankrac, 2009. 134 s.

KRATOCHVIL, A. Památník čtyřistaletého povýšení Budišova u Třebíče na městečko 1538-1938. 1. vyd. Praha: Státní tiskárna, 1938. 30 s.

KREJČÍK, T., KREJČÍKOVÁ, J. Základy heraldiky, genealogie a sfragistiky. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 352 s.

MAŠEK, P. Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. díl 1. 1. vyd. Praha: Argo, 2010. 668 s.

MAŠEK, P. Šlechtické rody v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. díl 2. 1. vyd. Praha: Argo, 2010. 664 s.

MERAVIGLIA, R. *J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Der Böhmische Adel*. 1. vyd. Nürnberg: Bauer und Raspe, 1886. 320 s. 215 tab.

PAPROCKÝ, B. *Diadochos, id est successio*. In: Zrcadlo Čech a Moravy. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1941. 114 s.

PAPROCKÝ, B. *Zrcadlo slavného markrabství moravského*. In: Zrcadlo Čech a Moravy. 1. vyd. Praha: Evropský literární klub, 1941. 105 s.

SCHWARZENBERG, K. F. *Heraldika*. 1. vyd. Uherské Hradiště: Ars collegium, 1992. 220 s.

SIEBMACHER, J. *Wappenbuch von 1605*. 1. vyd. Dortmund: Harenberg, 1994. 285 s.

ZENGER, Z. M. *Česká heraldika*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1978. 158 s.

ŽUPANIČ, J., FIALA, M., STELLNER, F. *Encyklopedie knížecích rodů zemi koruny české*, 1. vydání. Praha: Aleš Skřivan ml., 2001. 340 s.

Josef Voborný, rodák z Hodova, narozen 1989 v Třebíči. Student magisterského programu Pomocné vědy historické, historického ústavu, filozofické fakulty, Masarykovy univerzity v Brně.

© 2011, Josef Voborný

Příloha Budišovského zpravodaje č. 4/2011

Samostatně neprodejné

Vydává: Úřad městyse Budišov, IČO 00289159, tel. 568 875 110, e-mail: obec@mestysbudisov

Redakce: Karel Pavlíček (e-mail karel_pavlicek@volny.cz, tel. 568 875 212),

Mgr. Jiří Horák.

Technická realizace: Ing. Ladislav Dokulil

www.horacko.cz/budisov/zpravodaj

Vyšlo v Budišově dne 20. 12. 2011

Tisk Tiskárna Charvát, s. r. o., Velké Meziříčí